

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Projekt międzypokoleniowy jako narzędzie zmniejszania skali dyskryminacji ze względu na wiek

Podstawowymi wymiarami różnicującymi pozycję społeczną jednostki są jej płeć, wiek i klasa społeczna. Elementy pierwszy i trzeci są oczywiste. Wiek z kolei określa status społeczny poprzez system oczekiwań formułowanych pod adresem osoby w danym wieku. Zmiany statusu względem wieku są dostrzegalne zwłaszcza w trakcie dzieciństwa, gdy każdy kolejny rok zmienia percepcję danej osoby przez ludzi ją otaczających. W trakcie dorosłego życia zmiany statusu, wynikające z dojrzewania i starzenia się jednostki, stają się mniej widoczne, bardziej powolne. Tym niemniej istnieją wyraźne granice rozdzielające poszczególne etapy życia: dzieciństwo, młodość, wiek dojrzały, starość. Najpopularniejszy, potoczny model cyklu życia widzi wraz z upływem wieku najpierw wzrost zdolności intelektualnych i witalności, a następnie powolne zmniejszanie się zdolności organizmu. Nie dziwi zatem w takich warunkach, że ekstrema cyklu życia (tj. dzieciństwo, wczesna młodość, z jednej strony, oraz starość, z drugiej) są cenione mniej niż „najlepszy”, „najbardziej produktywny”, środkowy okres życia. Wspomniana powyżej odmienna ocena wartości i ważności poszczególnych okresów życia prowadzi do występowania uprzedzeń i stereotypów względem jednostek w danym wieku, a niekiedy wręcz do zróżnicowanego podchodzenia do ludzi w różnym wieku, czyli dyskryminacji ze względu na wiek. W tym przypadku powszechnie używany jest termin *ageizm* (od angielskiego *ageism*) na określenie takiej właśnie dyskryminacji.

Według Palmore'a, zwolennika najszerzego rozumienia tego pojęcia, *ageizm* to każde uprzedzenie bądź dyskryminacja na niekorzyść lub na korzyść jakiejś grupy wieku. Pamiętać bowiem należy, iż zarówno uprzedzenie, jak i dyskryminacja, mogą być zarówno negatywne (w tym przypadku ich efektem jest ograniczanie możliwości rozwoju danej osoby, bądź grupy), jak i pozytywne (ograniczane w stosunku do danej grupy lub osoby są możliwości rozwoju innych grup i osób, bądź nadawane są danej grupie, osobie przywileje). Trochę inaczej definiują problem psychologowie Levy i Banaji, dla których *ageizm* to „zmienianie odczuć, przekonań i zachowań w odpowiedzi na chronologicznie postrzegany wiek jednostki czy grupy”. Jednakże w pracach innych psychologów znaleźć można opinie, iż należy odróżniać *ageizm* i zachowania *ageistowskie* od odmiennego traktowania jednostek w różnym wieku – te pierwsze są podzbiorem tych drugich, zaś podstawą wyodrębnienia jest ich negatywny „podkład” (ujemny ładunek emocjonalny) i wyraźnie szkodliwy wpływ na sytuację osób w innym wieku.

Ważnym źródłem dyskryminacji ze względu na wiek jest przestrzenna i społeczna segregacja osób z różnych grup wieku. W takim przypadku podkreśla się przede wszystkim odmienny z punktu widzenia wieku skład sieci przyjaciół i znajomych osób znajdujących się na różnych etapach życia – tab. 1.

Rozkład wieku osób wchodzących w skład pozarodzinnych sieci społecznych,
w które zaangażowana jest jednostka, według jej wieku (w %)

Wiek badanych	Wiek osób wchodzących w skład sieci					
	18-39	40-49	50-59	60-69	70+	Ogółem
18-39	79,6	13,6	5,2	1,6	0,1	100,0
40-49	35,9	44,4	15,3	4,4	0,0	100,0
50-59	21,8	25,6	38,6	13,0	1,0	100,0
60-69	6,5	13,4	26,4	41,2	12,5	100,0
70+	4,9	12,2	24,4	24,4	34,1	100,0

Źródło: [Uhlenberg, 2009: 494]

Jak pokazuje powyższy, pochodzący z USA z połowy lat 1980., przykład, informujący o rozkładzie wieku 5 najważniejszych dorosłych, którzy nie wchodzą w skład rodziny, a jednocześnie utrzymują kontakty z respondentem, występuje bardzo silna segregacja kontaktów społecznych na bazie wieku – najczęściej utrzymujemy zatem żywe kontakty z osobami w zbliżonym wieku, zmniejszając szansę na poznanie się z problemami jednostek z innych grup wieku, a tym samym na „odczarowanie” wyobrażeń o tych osobach powstałych na bazie stereotypów. Taka segregacja występuje również w przypadku instytucji publicznych, ukierunkowanych na określone grupy wieku – przykładowo dane pochodzące z USA wskazują, iż tylko 3% nauczycieli pracujących w przedszkolach i szkołach podstawowych ma więcej niż 60 lat. Tym samym w zasadzie jedynym miejscem, w którym występują częste i bardziej ożywione kontakty między przedstawicielami różnych pokoleń, jest rodzina. Sytuacja taka sprzyja rozwojowi osądów na temat cech osób z innych generacji na bazie generalizacji i stereotypów, a nie rzetelnych informacji i doświadczeń. W rezultacie często pojawia się wśród osób młodych rozbieżność pomiędzy oceną własności osób starszych *en masse* a oceną tych indywidualnych seniorów, których znają najlepiej – własnych dziadków lub innych krewnych. Ocena przymiotów seniorów jest w tym drugim, bazującym na własnych doświadczeniach z reguły zdecydowanie korzystniejsza. Podobna rozbieżność występuje w przypadku ocen formułowanych przez seniorów na temat młodzieży – pozytywna ocena własnych wnuków współwystępuje ze złą lub bardzo złą oceną „tej dzisiejszej młodzieży”.

Narastająca skala nieporozumień i niezrozumienia jednostek z innych grup wieku prowadzi do konieczności wdrażania przez władze publiczne różnego szczebla polityki kształtowania relacji międzypokoleniowych, czyli polityki międzypokoleniowej. Termin ten rozumiany jest na dwa sposoby. Po pierwsze, jako ogół wysiłków ukierunkowanych na instytucjonalizację indywidualnych i zbiorowych relacji między różnymi pokoleniami, tak w sferze publicznej, jak i prywatnej. Z kolei rozumienie drugie bazuje na próbie kreowania warunków umożliwiających tworzenie relacji międzypokoleniowych między osobami i grupami żyjącymi dziś, w przyszłości i w przeszłości, w sposób, który gwarantuje wzmocnienie odpowiedzialności.

Pierwsze rozumienie prowadzi przede wszystkim do zwiększonej kodyfikacji relacji międzypokoleniowej, ich gruntownego opisu za pomocą praw i obowiązków wpisanych do prawa tworzonego na różnych szczeblach. Rozumienie drugie wiedzie głównie do konieczności podejmowania wszelkiego rodzaju działań umożliwiających integrację międzypokoleniową, zmniejszających zaś wspomnianą powyżej segregację przestrzenną i społeczną, uznawaną za bardzo ważne źródło dyskryminacji ze względu na wiek.

Ważnym elementem polityki międzypokoleniowej drugiego rodzaju są projekty międzypokoleniowe. Projekt międzypokoleniowy to działanie ukierunkowane na rozwijanie więzi i solidarności międzypokoleniowej za pomocą współdziałania (tj. wspólnego, synchronicznego wykonywania

pewnych czynności) niespokrewnionych osób pochodzących z różnych pokoleń (czyli osób z różnych grup wieku), zazwyczaj mieszkających w tej samej miejscowości. Działania te odnoszą się przede wszystkim do sfery edukacji, wolontariatu, rekreacji/turystyki, kultury i mieszkalnictwa. Sednem projektu międzypokoleniowego jest umożliwienie kontaktu i poznania się niespokrewnionym osobom w różnym wieku, a tym samym – poprzez zmniejszenie skali segregacji ze względu na wiek – walka ze stereotypami na temat osób w innym wieku (tj. ograniczenie dyskryminacji ze względu na wiek). Zazwyczaj projekty międzypokoleniowe realizowane są zgodnie z metodyką projektową, wymagającą jasno określonych: celu, czasu trwania, harmonogramu i sposobu mierzenia stopnia osiągnięcia celu.

Jak wspomniano, typowe działania odnoszą się do kilku sfer życia. Przyjrzyjmy im się bliżej, wskazując bardziej konkretne pola rozwijania projektów międzypokoleniowych.

W sferze edukacji chodzi przede wszystkim o wzajemne uczenie się, pozyskiwanie unikatowych doświadczeń i umiejętności, w tym i związanych z lokalnymi tradycjami kulinarnymi czy artystycznymi. Zaznaczyć trzeba, iż chodzi o przekazywanie swych różnorodnych umiejętności przez różne uczestniczące w projekcie pokolenia – a zatem po pierwsze nie tylko zdobytych umiejętności „twardych” (umiejętności praktyczne zdobyte dzięki doświadczeniu zawodowemu, życiowemu lub dzięki nabytym kwalifikacjom), ale i „miękkich” (umiejętności komunikacji interpersonalnej), po drugie tych umiejętności, których deficyt występuje u osób w innym wieku (a zatem również i dzieci i młodzież ucząc mogą seniorów obsługi komputera, korzystania z innych nowoczesnych technologii). W skład edukacyjnych projektów międzypokoleniowych wchodzi również i działania podejmowane przez podmioty gospodarcze ukierunkowane na transfer wiedzy, umiejętności i doświadczeń pomiędzy swymi starszymi i młodszymi pracownikami, przyjmujące najczęściej postać tutoringu (doradztwo, monitoring i nadzór postępowania młodszego pracownika) i mentoringu (doradztwo w bardziej problematycznych sytuacjach).

W sferze wolontariatu najczęściej projekty międzypokoleniowe przyjmują postać wspierania jednostek z innych grup wieku potrzebujących stałej opieki, przebywających w instytucjach lub we własnym domu. Wolontariat międzypokoleniowy przejawia się zatem w opiece seniorów nad małymi dziećmi, jak i organizowaniem przez młodzież usług bytowych, opiekuńczych, pielęgnacyjnych, rekreacyjnych na rzecz niespokrewnionych seniorów zamieszkujących w swych domach w sąsiedztwie lub w instytucjach.

Ważnym obszarem działań jest rekreacja i turystyka. Zaznaczyć w tym przypadku należy, iż działania wchodzące w skład tego zbioru nie pokrywają się ze znanym w turystyce terminem „turystyka międzypokoleniowa”, która zazwyczaj utożsamiana jest z koniecznością przygotowywania w ofercie turystycznej produktów dostosowanych do potrzeb wypoczywających wspólnie rodzin skupiających osoby w różnym wieku [Śledzińska, Włodarczyk, 2014]. W przypadku projektów międzypokoleniowych chodzi o organizowanie – głównie krótkich i pieszych – wycieczek umożliwiających poznawanie historii i geografii lokalnej dzięki wycieczkom prowadzonym przez „żywych świadków dziejów” – osoby zamieszkujące na danym terenie od wielu dekad i pamiętające zachodzące w tym okresie zmiany krajobrazu, infrastruktury, umiejscowienia ważnych dla lokalnej społeczności miejsc, potrafiące wspomnieć ważne dla rejonu postaci i wydarzenia.

Wreszcie w sferze kultury projekty międzypokoleniowe umożliwiają poznawanie obyczajów i tradycji regionalnych, lokalnej i regionalnej kuchni (nie tylko w postaci potraw, ale i sposobu ich przygotowywania), czy poznawanie zmienności sfery symbolicznej – odmiennych systemów wartości czy sposobów komunikowania się typowych dla różnych okresów historycznych.

Z kolei w przypadku mieszkalnictwa kluczowe jest tworzenie sąsiedztw składających się z reprezentantów różnych grup wieku wspomagających się nieformalnie w sytuacjach wymagających wsparcia. Młodszy robią ciężkie zakupy starszych, seniorzy opiekują się przez kilka godzin małymi dziećmi sąsiadów, pełniąc rolę „przysztych dziadków”, a generalnie następuje w miarę możliwości wymiana przysług, podnosząca poziom życia wszystkich mieszkańców sąsiedztwa.

Bardzo często realizowane w praktyce projekty międzypokoleniowe łączą cechy wymienionych wyżej typów – przykładowo, organizowane są wspólne wycieczki seniorów i młodzieży gimnazjalnej szlakiem pamiątek architektury, mające z jednej strony zapoznać dzieci ze znaczeniem zwiedzanych budynków dla przeszłości i teraźniejszości danej społeczności lokalnej, z drugiej zaś mająca przy tej okazji powstać dokumentacja fotograficzna, filmowa – z definicji mająca być udostępnioną w Internecie – wymaga od seniorów nabycia odpowiednich kompetencji technicznych. W tym przypadku zatem mamy do czynienia z nakładaniem się projektów edukacyjnych, turystycznych i kulturalnych.

Za każdym razem celem projektów międzypokoleniowych jest umożliwienie kontaktu z niespokrewnionymi osobami z innych grup wieku, a w konsekwencji do pozbycia się schematycznego, naszpikowanego uprzedzeniami i stereotypami, sposobu myślenia do tych osób. Zmiana sposobu myślenia bezpośrednio wpływa na ocenę, jak i na gotowość jednostki do wchodzenia – już na płaszczyźnie życia codziennego – w interakcje z innymi przedstawicielami tych odmiennych pokoleń.

Ageizm to zaprzeczenie jednej z podstawowych zasad demokracji, wedle której każdy oceniany jest na podstawie indywidualnych osiągnięć, nie zaś na podstawie wybranych charakterystyk społeczno-demograficznych czy przynależności klasowej. Jednakże waga ageizmu uwypuklona została w ostatnich dekadach głównie wskutek czynnika demograficznego – postępującego procesu starzenia się ludności, a zwłaszcza zagrożeń dla stabilnego rozwoju, jakie są związane ze wspomnianym wzrostem odsetka osób starszych. W literaturze amerykańskiej i brytyjskiej lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku wskutek uznania przez niektórych przedstawicieli świata nauki i polityki rozrostu populacji ludzi starszych jako zagrożenia dla stabilnego, trwałego rozwoju społecznej zauważyć można jako swoisty kontrpunkt wzrost świadomości negatywnego nastawienia wobec ludzi starszych, tj. ageizmu. Jednak dyskryminacja ze względu na wiek obejmuje – jak o tym wspomniano – również i stereotypowe myślenie o najmłodszych – przede wszystkim o młodzieży. Nie powinno zatem dziwić, iż najczęściej realizowane projekty międzypokoleniowe ukierunkowane są na te dwie grupy wieku – seniorów i nastolatków – mając zmniejszać ich wzajemne uprzedzenia, stereotypy i obawy przed sobą.

Literatura:

- Szukalski P., 2012, *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Wyd. UŁ, Łódź, s. 206, <http://hdl.handle.net/11089/6012>
- Śledzińska J., Włodarczyk B. (red.), 2014, *Międzypokoleniowe aspekty turystyki*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 282, <http://docplayer.pl/5099798-Miedzypokoleniowe-aspekty-turystyki-pod-redakcja-naukowa-jolanty-sledzinskiej-i-bogdana-wlodarczyka.html>
- Uhlenberg P., 2009, *Children in an aging society*, „Journal of Gerontology: Social Sciences”, 64B(4), 489–496